

NOMADEN IN IRAN

CONTINUÏTEIT EN DISCONTINUÏTEIT

heleen w.a.m. sancisi-weerdenburg

Mevr. Sancisi-Weerdenburg is verbonden aan de vakgroep Oude Geschiedenis te Groningen.

In het onderstaande artikel heb ik mij ver buiten de grenzen van mijn vakgebied begeven, al is het dan alleen in chronologische zin. Het komt voort uit interesse voor het vervolg op een stuk geschiedenis waar ik mij intensief mee bezighoud en tevens uit het verzoek van de Groniek-redactie om iets te schrijven over het moderne Iran. Buiten je eigenlijke terrein bezig zijn levert het nadeel op dat niet onmiddellijk of in het geheel niet verifieerbare gegevens moeilijker op hun waarde te schatten zijn. Vooral ook om die reden heb ik vrij uitvoerig door wijzigingen aangegeven uit welke bron ik geput heb. Misschien leveren deze noten dan ook het voordeel op dat eventuele belangstellenden hierdoor de toegang geopend wordt tot een overigens moeilijk toegankelijk terrein.

De afgelopen twee jaar is Iran nauwelijks uit televisie-journaal en dagbladkoppen weg geweest. De onrust die leidde tot het vertrek van de Sjah, de daarop volgende triomfantelijke terugkeer van de Ayatollah Khomeiny uit zijn Franse ballingschap, de revolutionaire processen en executies van Savak-leden en Sjah-aanhang, de gijzelingsaffaire in de Amerikaanse ambassade en tenslotte de oorlog met het buurland Irak zorgden en zorgen voor een bijna dagelijkse portie 'Iran' in de media. Toch is wat ons de laatste jaren bereikt heeft niet meer dan een serie oppervlaktebeelden, die de realiteit van het land, de processen die zich daarin voltrekken eerder verhullen dan onthullen. We kunnen nauwelijks zeggen dat we in de laatste

twee jaar over Iran veel wijzer zijn geworden. Wat zich in het land afspeelt, hoe de bevolking reageert, of er werkelijke economische en sociale hervormingen op gang gebracht worden valt niet af te lezen van het onbewogen gezicht van de Ayatollah en waarschijnlijk al evenmin uit de door Moellah's begeleide en wellicht ook geregisseerde massale betogingen.

Vanuit mijn vak-belangstelling voor het antieke Iran raakte ik geleidelijk geïnteresseerd in de recente gebeurtenissen en de achtergronden daarvan en dat niet alleen omdat de grote monumenten uit het Achaemenidenrijk voortdurend het gevaar lopen door de opgezweepte volksmassa's onder aanvoering van hun geestelijke leider met de grond gelijk gemaakt te worden.

Natuurlijk zou het te betreuren zijn als het al 2500 jaar de tand des tijds trotserende graf van de stichter van het eerste Perzische Rijk, Cyrus de Grote, de huidige storm niet zou overleven. En als de overblijfselen van Persepolis, eens door Alexander de Grote verwoest, nu een tweede en door twintigste eeuwse bulldozers gesteunde veel radicalere vernieling zouden ondergaan, zou dat een ongelofelijk cultureel verlies zijn.

continuïteit in de iraanse geschiedenis

Toch is mijn belangstelling voor de jongste ontwikkelingen voornamelijk anders gebaseerd. Voortdurend zien we dat de jongste geschiedenis van Iran op de visie van het verleden inspeelt en dat de oudste geschiedenis van het land telkens weer op het heden betrok-

ken wordt. Continuïteit is een term die in alle mogelijke verhandelingen over Iran opvallend veel voorkomt. Is die continuïteit waarover in de Iraanse geschiedenis zo vaak gesproken wordt werkelijk of alleen maar ogenschijnlijk? Is het verleden in het heden zichtbaar of wordt het door overbelichting kunstmatig zichtbaar gemaakt? Dat dit laatste het geval is met bijvoorbeeld de veel geroemde continuïteit van de Iraanse monarchie heb ik eerder besproken. (1) Hier wil ik een verschijnsel uit de Iraanse geschiedenis aan de orde stellen waaruit weliswaar continuïteit blijkt, maar waar de discontinuïteit evenzeer naar voren springt: de nomaden die ook nu nog een niet onaanzienlijk deel van de Iraanse bevolking vormen. Dit fenomeen is de gehele geschiedenis van het Iraanse plateau door te vinden. De Achaemeniden werden er in de zesde eeuw v. Chr. al mee geconfronteerd, enkele latere monarchieën, zoals bijvoorbeeld in de oudheid de Parthen, kwamen uit nomadenstammen voort, de beide Pahlavi's hadden er tijdens hun bewind de nodige moeilijkheden mee en ook het huidige régime heeft zijn eerste problemen met deze groepen gehad.

In dit artikel wil ik bespreken dat, waar de nomaden, - met de nodige nuancerings - een continu verschijnsel zijn, de wereld om hen heen en daardoor hun interactie met die wereld voortdurend aan verandering onderhevig is. Schematisch een lijn aangevend: in de oudste fasen van staatsvorming op het Iraanse plateau ageerden nomaden tegen de jonge staat of leefden er in wankel evenwicht mee. Als de ene partij door de andere bedreigd werd, dan ging dit, doorgaans van de nomaden uit. In onze tijd is het de staat die tegen het nomadisme optreedt en die het nomadenbestaan met geweld of met subtielere middelen in haar wezen aantast.

nomadenstammen nu

In de Iraanse volkstelling van 1966 werd als totaal aantal Iraniërs dat in nomadisch stamverband leefde 516.583 gegeven. De totale bevolking van het land werd op dat moment getaxeerd op ruim 25 miljoen. Volgens experts is het cijfer dat voor nomaden

in 1966 gegeven werd veel te laag en moet het aantal op zijn minst 2.000.000 bedragen (2), terwijl ook wel een getal van 3.000.000 genoemd wordt (3). Op de totale bevolking leeft dus een percentage van tussen de acht en twaalf in stamverband en veelal niet sedentair. Nomaden of semi-nomadische stammen bevinden zich voornamelijk aan de periferie van het land, in marginale gebieden die voor sedentaire landbouw ongeschikt zijn. In en rond het Zagros-gebergte leven de Shahseven, de Koerden, de Loeren, de Bakhtiari, de Kashkai, de Mamassani en de Kuh Galui. In Khoezistan zijn het Arabische stammen en in het zuidoostelijk deel van het land leven de Baloedji en ten noorden daarvan de Brahoe. In Khorasan vinden we de Koerden die een eeuw geleden naar deze streken gebracht werden om het gebied te helpen beschermen tegen aanvallen van buiten. Ten oosten van de Kaspische Zee leven de Turkomannen die evenals de Shahseven en de Kashkai een Turks dialect spreken. Met uitzondering van de Arabische stammen in Khoezistan spreken de overige groepen vrijwel allemaal een dialect dat tot de Indo-iraanse taalgroep behoort (4). De meeste nomaden zijn aanhangers van de Islam en behoren tot de Shiïeten. Soennitische Islamieten zijn te vinden onder Koerden, Baloedji en Turkomannen (5). Overigens zijn lang niet alle in stamverband levende Iraniërs nomaden. Van de Koerden bijvoorbeeld is het grootste gedeelte sedentair, slechts een minderheid van dit stammencomplex leidt een migrerend leven.

Het fenomeen 'nomadisme' heeft de afgelopen decennia in toenemende mate de aandacht van antropologen gehad. Waarschijnlijk ook omdat in Iran het verschijnsel zo ruim vertegenwoordigd is, zijn er tal van case-studies en theoretiserende artikelen over de Iraanse nomaden te vinden. Door antropologen wordt voortdurend benadrukt dat de term 'nomadisme' een veelvormigheid van leefwijzen dekt, van produktie-methoden en organisatievormen die maar ten dele bepaald worden door de ecologische mogelijkheden van het gebied waarin zij zich bevinden. Dat gebied wordt weer bepaald door de grenzen

van het territorium dat als stamgebied geclaimd kan worden. De relaties met de leden van dezelfde stam die sedentair zijn of met ethnisch andersoortige bevolkingsgroepen daaromheen zijn van invloed op het gedrag van de migrerende groepen. Maar ook het bestaan van een politieke overkoepelende structuur, de staat, laat de interne organisatie van de stammen niet onberoerd. Dit maakt het onmogelijk, zo blijkt steeds duidelijker, nomaden te bestuderen als het geïsoleerde verschijnsel dat ze lijken te zijn. (6)

Kenmerkend voor alle nomaden is dat ze in hun levensonderhoud voorzien door voortdurend van de ene plaats naar de andere te trekken, maximaal gebruik makend van de veelal schaarse middelen die door de natuur geleverd worden. Niet alle nomaden zijn veehouders, er

zijn zelfs rondtrekkende agriculturisten. Niet alle pastorale nomaden zijn uitsluitend veehouders. Migraties kunnen plaatsvinden over grote afstanden of over kortere routes. De afstand waarover gemigreerd wordt en de tijdstippen waarop dat gebeurt worden bepaald door de mogelijkheden die dit terrein biedt. Dat terrein is niet door de nomaden gekozen, het wordt bepaald door de ruimte die de landbouwende bevolking niet meer kan benutten en aan de nomaden overlaat. Bijna altijd is het nomadenbestaan precair: plotselinge droogte, het risico van overbegrazing – niet gering, want de kudden vreten vaak het gras met wortels en al weg – en ziekten onder het vee kunnen tot hongersnood leiden. Roven wordt door anthropologen dan ook meestal bij de middelen van bestaan van de nomaden genoemd.

Carte de l'Iran indiquant approximativement les territoires où sont fixées les principales tribus de l'Iran.

Een voorbeeld van de adaptatie aan de mogelijkheden van het gebied wordt door Ph. Salzman beschreven (7). Het betreft de Shah Nawazi in het noordelijk gedeelte van Baloedjistan. Hun voornaamste middelen van bestaan waren - althans voor de pacificatie van deze stammen door de Iraanse regering in de jaren twintig - het hoeden van geiten en schapen, het houden van kamelen, de cultivatie van dadelpalmen alsook het beroven van handelskaravanen en Perzische boeren. Ter aanvulling werd er wat graan verbouwd, gejaagd en voedsel verzameld. Deze produkten werden grotendeels door de stamleden zelf geconsumeerd. Een klein gedeelte werd gebruikt om te verhandelen tegen noodzakelijke levensbehoeften die niet door de stamleden zelf geproduceerd werden. Waar vroeger rooftochten voor noodzakelijke aanvulling bij een tekort in de eerste levensbehoeften zorgde, is in de zestiger jaren deze functie overgenomen door de trek van stamleden als gastarbeiders naar de steden. Het hele migratiepatroon van de stam wordt bepaald door de momenten en de plaatsen waarop men van het ene dan wel het andere bestaansmiddel gebruik kan maken. De produkten van een activiteit dienen als hulpmiddel bij een andere activiteit en omgekeerd: de cultivatie van dadelpalmen levert naast de vruchten pitten die als veevoer in de winter kunnen dienen en materiaal voor het touw waarmee omheiningen voor jonge dieren gemaakt kunnen worden en waarmee tenten vastgemaakt en goederen op de lastdieren vastgesjord worden. Voor het vervoer van de dadel worden van de wol van de dieren afkomstige zakken gebruikt en natuurlijk zijn er ook voor het vervoer van deze produkten lastdieren nodig. Direct na afloop van de oogst laat men de kudden grazen op de voor graanbouw gebruikte velden. Dit levert niet alleen voedsel voor het vee maar ook bemesting van het land op (8). Economisch gezien is dit bestaan op marginale middelen zeer kwetsbaar. Salzman vertelt dat in het begin van de zestiger jaren een periode van grote droogte de kudden had gedecimeerd en dat tegen het einde van de jaren zestig men per tent de beschikking had over tien à vijftien stuks kleinvee. Beslist onvoldoende, zelfs voor een nog net draaglijk bestaansminimum (9).

Rijk zijn nomaden bijna nooit. De enige lucratieve activiteit was waarschijnlijk het ondernemen van roof- en plundertochten, maar sinds deze bron van inkomsten uitgevallen is, leiden de meeste nomaden een arm bestaan. Toch maken zij meestal een trotse en onafhankelijke indruk. Dit komt niet alleen voort uit de militaire geoefendheid nodig voor stropen en plunderen. Ook het feit dat de veehoederij, hoewel territoriaal zeer extensief, wat arbeid betreft weinig intensief is en de wezenlijke onafhankelijkheid van de nomade die voortdurend zelf moet beslissen waar de beste mogelijkheden voor hem en zijn kudden zijn, vormen een verklaring voor dit trotse karakter. Vrouwen van nomadenstammen zijn over het algemeen vrijer in doen en laten dan haar naburige sedentaire sexe-genoten (10).

sociale structuur

Niet alle Iraanse stammen zijn nomadisch zoals boven signaleerd is. Wel behoren alle nomaden tot een stamorganisatie. Wat is een stam (tribe)? Als voornaamste kenmerken van stamorganisatie kunnen gezien worden 1) het bestaan van egalitaire en gedecentraliseerde sociale relaties, 2) het gemeenschappelijk gebruik van een symbolisch idioom, doorgaans gebaseerd op verwantschap. Dit is de band die de stamleden te samen brengt als er onder buitengewone omstandigheden collectieve ondernemingen verricht moeten worden. Overigens vertoont de stam een zeer losse samenhang en zijn de verschillende eenheden autonoom (11). Binnen de stam is weinig sociale stratificatie te vinden, mensen die van mobiele bestaansmiddelen als vee in hoge mate afhankelijk zijn moeten vrij zijn zich te bewegen naar de meest geschikte weidegronden. Als deze vrijheid en onafhankelijkheid bedreigd worden kan de stam of kleinere eenheden daarbinnen altijd zijn toevlucht nemen tot uitwijken of vluchten. Stamhoofden beschikken dan ook doorgaans over weinig machtsmiddelen om hun achterban in het gareel te krijgen. Hun succes is vooral afhankelijk van de wijze waarop zij door persoonlijk prestige of het gebruik van overredingskracht hun mensen weten te leiden. Grotere stratificatie en uitgebreidere politieke organisatie zijn meestal wel te vinden in

stammen die voor een gedeelte sedentair en landbouwend zijn. Een fraai voorbeeld hiervan zijn de Baloedji, die voor een gedeelte in de Sarhad in het noorden van Baloedjistan, voor een gedeelte in Zuid-Baloedjistan leven. De Baloedji uit de Sarhad-streek, uitsluitend stammen die voornamelijk pastoraal leven, worden geleid door een sardar, wiens voornaamste functie de vertegenwoordiging van de stam naar buiten toe is. Intern heeft hij weinig macht, hij kan zijn stamgenoten niet straffen, hij heeft geen bestuurlijk apparaat achter zich en zijn volgelingen zijn economisch niet van hem afhankelijk (12). De Baloedji van Zuid-Baloedjistan, die ethnisch tot dezelfde groep behoren als de Sarhad-Baloedji en ook dezelfde taal spreken, kennen wel een duidelijke politieke stratificatie. In deze streek leven pastorale nomaden en landbouwende sedentairen nauw tezamen. De hiërarchische structuur die hier ontstaan is, kan verklaard worden doordat het hier mogelijk was van de landbouwende bevolking voldoende economisch surplus af te dwingen waardoor de vestiging en instandhouding van een politieke en sociale toplaag mogelijk werd. Politiek-militaire steun kon van de krijgsvolgende nomaden op een loyaliteitsbasis verkregen worden. Hierdoor kon de politieke leider, de harkom beschikken over twee van elkaar onafhankelijke bases voor zijn superieure positie, een economisch-agrarische en een militair-nomadische. Door handige coördinatie en manipulatie van beide machtsbronnen zijn deze harkom er op den duur in geslaagd zichzelf als een boven beide groeperingen staande klasse te vestigen (13).

Een andere variant is te vinden bij de door F. Barth beschreven Basseri die jaarlijks over grote afstanden door de provincie Fars heen migreren. De leider van de stam heet hier Khan. De Khan kan naar goeddunken belasting heffen, een schaap per honderd of soms zelfs drie per honderd. Zijn inkomen bestaat verder uit een jaarlijkse regelmatige belasting en uit geschenken die hij krijgt van bezoekers of van stamleden die zijn hulp inroepen. Hij kan autoritair bevelen en zelfstandig beslissingen nemen en uitvoeren. Toch behoort ook bij deze machtspositie geen werkelijk bestuursapparaat. Er zijn wel lagere hoofdmannen, maar deze fungeren

alleen in afwezigheid van de Khan. Als de Khan er is, kan ieder lid van de stam rechtstreeks met hem onderhandelen en vice versa (14). Evenals in het geval van de Sarhad Baloedji is ook bij de Basseri de macht van het stamhoofd voornamelijk persoonlijk. Over effectieve machtsmiddelen, afgezien van het toedelen van lijfstraffen aan ondergeschikten en het uit de weg ruimen van rivalen (15), beschikt de Khan eigenlijk niet. Bij de Yomut Turkomannen, waar zowel het landbouwende als het veehoedende gedeelte van de stam in tenten leefde en migreerde, was het enige specifieke politieke ambt dat van hoofdman van kleine groepen, die gezamenlijk het bebouwde land bezaten. Zijn functie bestond voornamelijk uit de vertegenwoordiging van de gemeenschap naar buiten toe. (16)

Deze op beperkte schaal rondtrekkende landbouwers hadden vreedzame contacten met hun sedentaire burens. Die contacten kregen vorm in een uitwisseling van landbouwprodukten in ruil voor bescherming. Voor de regeling van deze uitwisseling bestond een speciaal ambt, dat van saqlau waarvan de incubent alleen op dit terrein macht had. Hij nam de landbouwprodukten van de sedentaire bevolking in ontvangst, deelde daarvan uit aan zijn stamgenoten die een potentiële bedreiging voor de dorpen zouden kunnen zijn in ruil voor hun belofte geen roofpartijen te organiseren. Ook organiseerde hij de bescherming van de desbetreffende dorpen door zijn stamgenoten tegen plundertochten van andere stammen (17). Ook hier zien we dat op het kruispunt van de relaties tussen een stam en de buitenwereld een belangrijk ambt is ontstaan. Binnen de stam zijn de verhoudingen egalitair en is ook ieder stamlid steeds genoodzaakt zijn eigen beslissingen te nemen die zijn 'survival' ook onder slechte economische omstandigheden mogelijk maken. Onafhankelijkheid is een belangrijke sociale waarde, slechts bij pressie van buitenaf of in min of meer geregelde contacten met de buitenwereld bestaat er de behoefte aan leiders. Kenmerkend voor het informele karakter van het hoofdmanschap is dat bij alle drie vermelde stammen, hoewel de leiders uit bepaalde families plegen te komen, er geen vaste regels voor opvolging bestaan en de gemeenschap inspraak heeft bij de aanstelling.

De saqlau van de Yomut werd zelfs niet uit een bepaalde familie gekozen: saqlau wordt hij die de grootste en dapperste vechtersbaas is en dus de meeste kans op succes in het ambt heeft.

Het is wel duidelijk dat nomaden, door hun onafhankelijke leefwijze, door hun grote mobiliteit en door hun, in plundertochten geoefende militaire bekwaamheden en krijgslustigheid, geen gemakkelijke burgers zijn in een moderne staat. De nationale staat vraagt bovendien van al zijn onderdanen trouw aan haar beginselen en de loyaliteit van de nomaden is allereerst gericht op het stamverband waarvan ze in moeilijke tijden afhankelijk zijn om te kunnen overleven. Het is dus niet onlogisch dat stam en staat botsen.

ethnoarcheologie

Dit patroon van conflicten tussen staat en stam is al in de Oudheid te traceren. Over de interne organisatie van nomaden in die periode is weinig te achterhalen: nomaden plegen, op enkele hoge uitzonderingen na, niet te schrijven. Ook archeologisch zijn hun sporen maar moeilijk terug te vinden. Dat het niet onmogelijk is door middel van opgravingen over dagelijks leven en sociale organisatie van nomaden iets te weten te komen, betoogt de Franse anthropoloog Digard. Hij laat zien dat ook nomadenkampementen van de Bakhtiari die op hun migratieroutes telkens weer op vaste kampplaatsen terugkomen, wel degelijk hun sporen achterlaten. (18) De plaats van een niet bezet kampement is te herkennen aan diverse formaties stenen, muurtjes en omheiningen die gebruikt worden bij het opzetten van tenten en als omheiningen voor het vee. Wat deze Bakhtiari aan materiële resten op hun kampementen achterlaten is niet veel. Ze kennen helemaal geen aardewerk en nemen al hun bezittingen als tenten, tapijten, weefgetouwen en koperen potten steeds mee. (19) Vanuit de rangschikking van de meer permanente structuren is het, aldus Digard, ook mogelijk conclusies te trekken over hun materiële relaties. Zo wijst hij erop dat de omheiningen voor het vee bij de Bakhtiari aan de familietenten grenzen, er is geen gemeenschappelijke omheining, want vee is privé-eigendom. Dit wijst dan weer op aanzienlijke sociale differentiatie. De afwezigheid

van permanente structuren voor voedselopslag en levensmiddelenreserves moet verklaard worden niet als de afwezigheid van enige vorm van voorraadvorming, maar doordat die voorraden elders in naburige sedentaire gemeenschappen te vinden zijn. Een aanwijzing dus voor symbiose tussen twee verschillende produktiewijzen. (20)

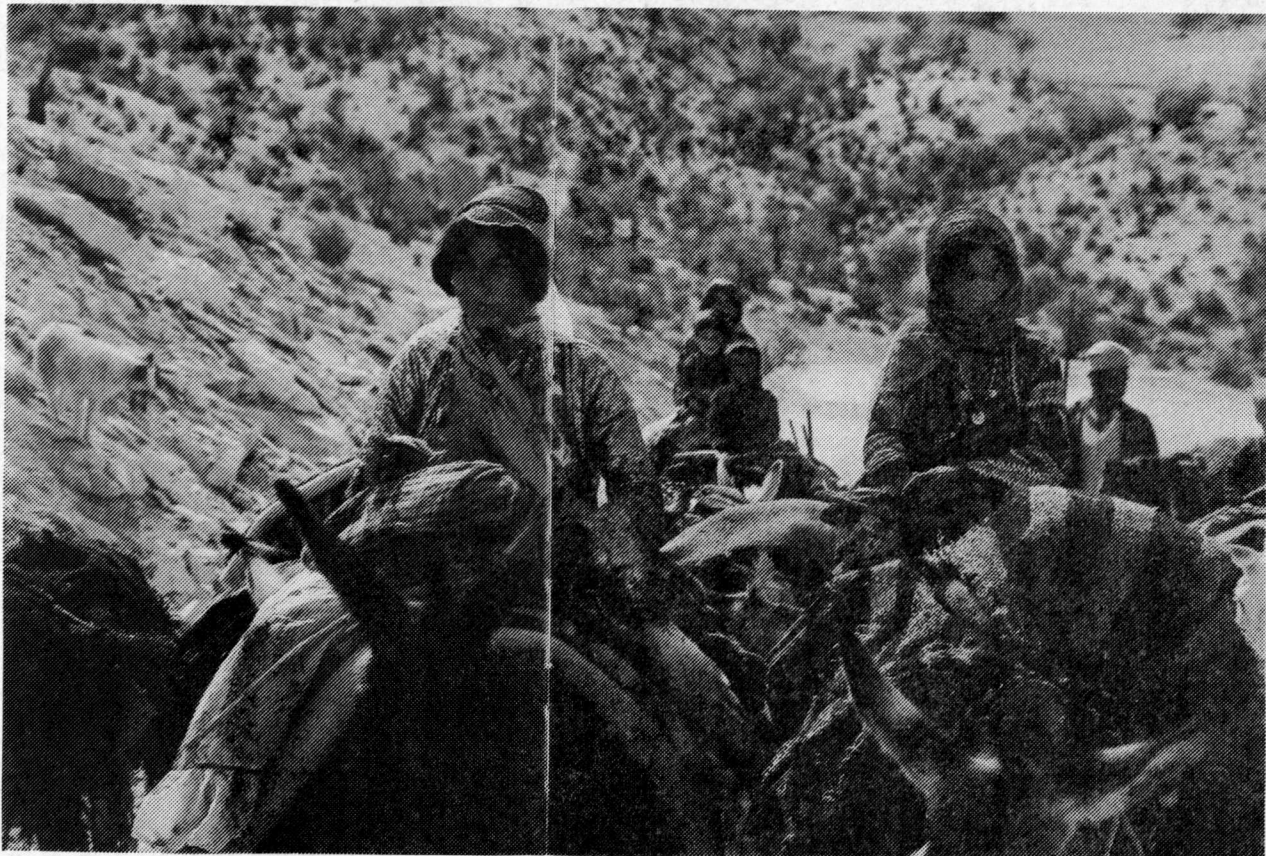
Ook de archeologe Patty Jo Watson heeft soortgelijk onderzoek gedaan in een Iraans dorp op de grens van Koerdistan en Loeristan, waarvan de inwoners ieder voorjaar in verschillende étappes verhuizen naar hoger gelegen weidegronden. (21) Ook hun kampementen worden grotendeels op vaste plaatsen gezet waar de tentplaatsen duidelijk gemarkeerd zijn door steenformaties. Ook niet bewoond zijn zij gemakkelijk te herkennen. (22) Deze seminomaden nemen overigens wel op hun tochten aardewerk en andere gemakkelijk breekbare artikelen mee.

Door archeologisch onderzoek zou het mogelijk moeten zijn ook de nomadenculturen uit de Oudheid beter te leren kennen. Digard constateert echter tamelijk grimmig dat hiervoor archeologen dan wel hun paleizen en acropolen in de steek moeten laten en het bergland dat eens door de Loeren werd bewoond in moeten klauteren. Het resultaat zou zeker de moeite lonen: nomaden zouden eindelijk een geschiedenis krijgen, een geschiedenis die nu hoogst wankel berust op moeilijke hypothesen van anthropologen. (23)

in de oudheid

Alle berichten die we uit de Oudheid over nomaden hebben komen uit de koker van dorpelingen en stedelingen. Zij waren niet geïnteresseerd in de interne structuur van nomadische samenlevingen, maar vooral in de desastreuze effecten die deze lieden op georganiseerde samenlevingen konden hebben. Gesetteld en landbouwend stond in de Oudheid doorgaans gelijk aan geciviliseerd; in de bergen wonen en zonder vaste woonplaats was onbeschaafd. (24) Nu moeten we het gevaar van deze nomadische groepen in de Oudheid niet onderschatten. Nomaden plachten tot in een zeer recent verleden te roven, niet alleen omdat ze het nodig hadden, maar evenzeer omdat ze het graag deden. Salzman (25)

formuleert het als volgt: " He (de nomade) raided to eat well; he raided to to keep in practice; he raided because he and his fellows liked to raid". Een door Salzman geciteerd Perzisch spreekwoord zegt: "Isfahan zal vernietigd worden door water, Yazd door zand en Khirman door paardehoeven" waarmee de paardehoeven van plunderende nomadenbeden bedoeld zijn. Vooral bereden nomaden, als in de Oudheid de Scythen, konden jarenlang grote gebieden teisteren. Herodotus vertelt (26) dat zij achtentwintig lang het gehele Voor-Aziatische gebied terroriseerden. Te zamen met de Meden en de Babyloniërs vormden zij een een regelmatige bedreiging voor het Assyrische rijk. Ook de Meden zelf moeten op dat moment nog een voornamelijk nomadische leefwijze gehad hebben: nergens in het door hen buiten Iran beheerste territorium hebben zij blijvende sporen achtergelaten. Zij kwamen, verwoestten en verdwenen met de buit, zoals in het geval van Niniveh, waar het ontstane politieke vacuüm door de Babyloniërs opgevuld mocht worden. (27) Toch is een voorstelling van de geschiedenis van het Midden-Oosten in de Oudheid als een voortdurende strijd tussen aanvallende en zich verdedigende stede-

lijke culturen veel te simpel. Er zijn ook gegevens over het oprukken van sedentaire culturen in het door herders en hun kudden bewoonde gebieden, waarbij door uitbreiding van irrigatiesystemen en de cultivatie van nieuw land de nomaden van hun weidegronden weggedrukt werden. (28) Maar ook gebeurde het, en het Perzische Achemenidenrijk levert daar een paar aardige voorbeelden van, dat de onafhankelijkheid van de nomadenstam en locale autonomie door de bestaande staat expliciet erkend werd. Van een aantal vooral in de Zagros wonende stammen is het bekend dat zij niet aan de Grote Koning onderdanig waren en zelfs van de koning tribuut hieven. Strabo (29) vertelt dat de Ouxiërs, de Mardiërs, de Kossaeërs en de Elymaeërs van de koning tribuut eisten en dat zelfs de koning, telkens als hij door hun gebied trok, aan deze stammen geschenken gaf. Deze lieden bewoonden het Zagros-gebergte. (30) Nu hoefde de koning wanneer hij van Babylon naar Ecbatana reisde beslist niet door het gebergte heen. Hij kon ook de beroemde koninklijke weg kiezen en het gebergte links laten liggen. De Griekse schrijvers zien in deze merkwaardige handelwijze een duidelijk bewijs voor de zwak-

te van het Achemeniden-regime, zij interpreterden nomaden als een bedreiging van de bestaande orde, vooral wanneer deze 'halve wilden' zover gaan dat zij tribuut en geschenken eisen. Alexander maakt dan ook korte metten met de geschenkgeverij: in een omtrekkende beweging sluit hij een groot gedeelte van de Ouxiërs in en jaagt hen over de kling. Het commentaar van Arrianus (31) hierop: "Dat waren de geschenken die zij van Alexander kregen!".

Vanuit de achtergrond van de moderne anthropologie is het niet zo moeilijk te zien hoe de verhouding koning-nomaden die zich in dit geschenken en tribuut-geven uitte in feite was. De geschenken zijn een bevestiging van de onafhankelijkheid van de nomaden, het tribuut een effectieve wijze om een zekere mate van rust in het gebied te garanderen, zoals we ook gezien hebben in het geval van de Yomut-Turkomannen. Het is niet nodig zoals recent wel door Briant gemeend is (32), in dit gehele proces een verkapte handelstransactie te vermoeden. In een reactie op Briant's artikel meent de al eerder genoemde anthropoloog Digard, dat het hier gaat om praktijken die analoog zijn aan het geschenkgeven van eigentijdse nomadenhoofden, een wederzijdse afbakening van het autonoom handelen in eigen territorium. (33) Dat de Achemenidenvorsten op deze wijze meer profijt trokken van de bergbewoners - tot de beste contingents van de Perzische legers behoorden vaak de bereden nomadenvolken - dan wanneer zij getracht hadden hun soevereiniteit over deze heren te forceren, lijkt wel duidelijk.

De Achemeniden zagen kennelijk de staat nog niet als een allesoverheersende, allesinkapselende instelling. Een concept dat wij, op onze moderne ervaringen afgaand, maar al te snel ook in de Oudheid hanteren. In de geschiedenis van het Midden-Oosten zijn er meer staten geweest die er niet op uit waren hun soevereiniteit algemeen en onvoorwaardelijk erkend te zien. Zij waren tevreden met een situatie die wel als 'suzereiniteit' wordt aangeduid. (34) Als militaire tijdelijke partners waren nomaden meestal nuttiger en min-

der gevaarlijk dan als in het nauw gebrachte vijanden.

In hoeverre de Achemenedische symbiose met de nomadenstammen iets te maken heeft met de nomadische of semi-nomadische achtergrond van de Perzen zelf is nog niet uitgezocht. Aanwijzingen in deze richting zijn er: de paleizen van Persepolis en Pasargadae doen denken aan gigantische, in steen vertaalde tentenkampen, vóór deze paleisbouw ontbreekt ieder spoor van de materiële cultuur van de Perzen, Perzische legers zijn in hoge mate mobiel en, hoewel dit op zichzelf niet op nomadisme hoeft te wijzen, de koningen migreren jaarlijks langs hun hoofdsteden Persepolis, Ecbatana, Babylon en Susa. Dit is echter voorlopig niet meer dan een vermoeden. Het probleem is ook hier weer dat het materiële verleden van nomaden slechts moeizaam te reconstrueren is en in dit geval ook als het ware overstraald wordt door de volgende schitterende periode. Als de Achemeniden tot kort voor de stichting van het rijk nomaden waren, dan zouden zij de eerste zijn geweest in een reeks Iraanse dynastieën van dezelfde signatuur. Andere dynastieën als bijvoorbeeld de Seldjoeken kwamen met steun van nomaden aan de macht. (35) De gehele Iraanse geschiedenis door heeft dit spanning opgeleverd tussen stammen en staat: iedere poging tot opbouw van een georganiseerde en ge-centraliseerde staat moest met dit roerige element in de bevolking rekening houden, niet alleen uit economisch-financieel oogpunt, maar ook vanwege de loyaliteitsbanden tussen staatshoofd en stamhoofden.

de twintigste eeuw

In deze situatie is in de twintigste eeuw verandering gekomen. Vooral de beide Pahlavi's Reza Sjah en Mohammed Sjah hebben met kracht en geweld het nomadenprobleem ter hand genomen. In de regering van Reza Sjah ging men in de jaren twintig over tot gedwongen sedentarisering van nomaden op grote schaal. Een aantal stamhoofden werd er toe gedwongen zich in Theheran te vestigen, waardoor de zwakke politieke organisatie van de stammen volledig ondermijnd werd. Confiscaties van

stamland en gedwongen Europese kledij, Perzisch als verplichte taal op de scholen en een verbod op het eigen dialect of de eigen taal, en als dat allemaal niet hielp, gedwongen overplaatsingen van gehele stammen naar nieuw gebied, moesten deze eigenzinnige lieden temmen. Deze behandeling viel de Shahseven, de Koerden, de Loeren, de Turkomannen en de Baloedji ten deel.

Nu vormen deze bevolkingsgroepen vanuit het oogpunt van een moderne staat een onoverkomelijk probleem, niet alleen door hun geplunder en geroof, maar meer nog door de onafhankelijkheid waarmee de stammen zich gedroegen. Het gebeurde niet zelden dat stammen na formele loyaliteitsverklaringen tegenover de Sjahinsjah een geheel zelfstandige buitenlandse politiek voerden en onderhandelden met vreemde mogendheden. Het gevolg van de acties van Reza Sjah was echter averechts: in de woelingen gedurende de Tweede Wereldoorlog slaagden vele stammen erin zich van de opgelopen klappen te herstellen en hervatten de meeste nomaden die tot sedentarische gedwongen waren, hun traditionele leefwijze. De gedwongen sedentarische voor de Tweede Wereldoorlog was in feite een militaire manoeuvre geweest: door de stammen tot gesettelde landbouw te pressen, werd ook het militaire potentieel van de stam aangetast en verzwakt. Gedurende het bewind van Reza Sjah was het Perzische leger niet voldoende getraind en uitgerust om op andere wijze de mobiele nomaden onder controle te krijgen. Deze situatie veranderde snel onder de laatste Sjah. Het Iraanse leger werd tot de tanden toe bewapend en terdege getraind, zoals welbekend is. Hierdoor werd militaire controle op de nomaden mogelijk. Op economische niveau had de politiek van gedwongen sedentarische desastreuze gevolgen gehad, zowel voor de stammen zelf als voor de omringende bevolking voor wie de vleesproductie vrijwel geheel wegviel. Om een dergelijke politiek op moderne wijze uit te kunnen voeren, zoals ongetwijfeld in de visie van Mohammed Reza Sjah gepast zou hebben, zou men op prohibitieve kosten zijn gestuit. Uitgerekend is dat de kosten van de irrigatie die een degelijk project zou moeten ondersteunen, een achteruitgang in de totale agrarische

productie van ongeveer tien procent zou betekenen. (37) Wel werden na de Tweede Wereldoorlog de meeste stammen onder voogdij van Perzische regeringsambtenaren gesteld en hier zouden de grootste problemen zijn opgetreden. Deze Perzische regeringsambtenaren hadden in hun achterhoofd het idee dat nomaden woeste en ongeciviliseerde lieden zijn. De behandeling van de van nature trotse stamhoofden en hun stamgenoten was daardoor in hoge mate arrogant, hetgeen aanleiding was tot een stroom conflicten.

De meest effectieve 'oplossing' van het nomaden-'probleem' zal ongetwijfeld een economische zijn: het nomadisme is een uiting van een segmentaire economie, waarbij veehoeden en landbouwen zich voornamelijk afspelen in aparte gebieden en de bevolking in die gebieden in staat is zijn eigen karakter te behouden. Een toenemende economische integratie van de nomaden is onvermijdelijk: de veehouders leveren teveel producten die van vitaal belang zijn voor het gehele land om deze groep ongestraft te kunnen verwaarlosen. Wol voor de tapijtindustrie en vlees voor de nationale consumptie kunnen niet gemist worden. Door steun en hulp aan de productie hiervan zal een grotere economische interactie en daardoor ook sociale integratie op gang komen. Veel nomaden hebben meer uit economische noodzaak dan uit diepgevoelde behoefte geopteerd voor hun nomadisch bestaan, zoals uit anthropologische waarnemingen blijkt. Rijk geworden nomadenhoofden plegen zich in toenemende mate in de stad te vestigen. Aan het andere einde van de sociale schaal verdwijnen ex-nomaden naar de dorpen omdat ze het verlies van hun kudden door natuur-catastrofes niet te boven kunnen komen. (38) Het nomadisme is een duidelijk afnemend verschijnsel.

Ook na de Sjah zal ieder Iraans regime tot een oplossing voor deze moeilijkheden moeten komen. Wat er op dit moment gebeurt is volslagen onduidelijk, maar waarschijnlijk is wel, dat als de mist van revolutie en oorlog weer wat opgetrokken is, zal blijken dat de Iraanse stammen weer wat van hun vroegere onafhankelijkheid hebben terugveroverd. De reactie van de Iraanse staat

hierop lijkt welhaast onvermijdelijk, nog afgezien van het feit dat het bewind van de Ayatollah eng nationalistisch is in de multinationale staat Iran en dus tegen afwijkende ethnische groepen optreedt. Dat integratie, zoals die in een moderne nationale economie een noodzaak is, gepaard kan gaan met behoud van stamidentiteit en onafhankelijk karakter, zoals de anthropoloog Salzman meent, lijkt me, hoewel wenselijk, toch een illusie. (39) De anthropoloog Oberling die de Kashkai-stammen van de Fars bestudeerd heeft, is hier ook zeer pessimistisch over. (40) Geïntegreerde nomaden zullen tamme nomaden zijn. De wereld zal een kleurrijk fenomeen en Iran grote groepen eigenzinnige en eigenwillige inwoners armer zijn als prijs voor de nationale en economische vooruitgang.

noten

1. "Cyrus en de Sjah", Groniek 12 (1979), 3-9.
2. D. Wilber, Iran, past and present, Princeton 1963, 163.
3. F. Firoozi, Iranian Censuses 1956 and 1966. A Comparative Analysis, The Middle East Journal, 24 (1970), 226; P. Oberling, The Qashqa'i Nomads of Fars, The Hague 1974, gelooft zelfs aan een getal boven de vijf miljoen geeft ook de reden voor de veel te lage schattingen (233): angst voor belastingen van de kant van de kant van de stammen en van de kant van de regering de aanduiding van een succesvolle politiek van sedentarialisatie.
4. Wilber, Iran, past and present, 163.
5. Ibidem, 162.
6. Ph. Salzman, "The Tribes of Iran: Reflections on their Past and Future", in: Iranian Civilisation and Culture, ed. E.J. Adams, Montreal 1972, 74; D.G. Bates, "The Role of the state in Peasant-Nomad Mutualism", Anthropological Quarterly, 44 (1971) 111.
7. Ph. Salzman, "Movement and Resource, Extraction among Pastoral Nomads: The case of the Shah Nawazi Baluch", Anthropological Quarterly, 44 (1971) 187.
8. Ibidem, 189.
9. Ibidem, 188.
10. Salzman, in: Iranian Civilization, 73.
11. Ibidem, 72.
12. Salzman, "Adaptation and Political Organization in Iranian Beluchistan", Ethnology, X (1971) 437.
13. Ibidem, 441.
14. F. Barth, Nomads of South Persia, Londen, Oslo 1961, 75.
15. Ibidem, 84-86.
16. W. Irons, "Variation in Political Stratification among the Yomut Turkmen", Anthropological Quarterly 44, (1971), 150.
17. Ibidem.
18. J.P. Digard, "Campements baxtiar", Studia Iranica 4, (1975), 127 ff.
19. Ibidem, 120.
20. Ibidem, 128.
21. P. J. Watson, Archaeological Ethnography in Western Iran, Tucson 1979, 247.
22. Ibidem, Pl. 9.5.
23. Digard, Studia Iranica, 4, 129.
24. E. Ch. L. v. d. Vliet, Strabo over landen, volken en steden, Assen 1977 189 ff.
25. Salzman, in: Iranian Civilization, 74.
26. Herodotus, I 103.
27. H.W.A.M. Sancisi-Weerdenburg, "Meden en Perzen, op het breukvlak tussen geschiedenis en archeologie", Lampas, 12 (1979) 214.

Vervolg op p.32

Vervolg van p.31

28. C.H.J. de Geus, Nomaden en Seden-
taireren in het Oude Midden-Oosten,
Spiegel Historiae 14 (1979), 18.
29. Strabo, XI, 13, 6.
30. Volgens E. Herzfeld (The Persian
Empire, ed. G. Walser, Wiesbaden
1968, 303) zou de naam Ouxiers
gerelateerd kunnen worden aan het
moderne Khoezistan. Dit wordt door
anderen overigens betwijfeld.
31. Arr. Anabasis Alex. III. 17.6.
32. P. Briant, "Brigandage", dissidence
et conquête en Asie achéménide et
hellénistique, Dialogues d'histoire
ancienne, 1976. 193.
33. Digard in: Dialogues d'histoire
ancienne, 1976. 268.
34. C. Coon, Caravan: The story of the
Middle East, 1951, 262-268.
35. A. Lambton, Landlord and Peasant
in Persia, London 1953, 56.
36. D. Kinnane, The Kurds and Kurdistan,
London 1965, 47.
37. Ph. Salzman, National Integration
of the Tribes in Modern Iran,
The Middle East Journal XXV (1971),
330.
38. Barth, Nomads, 106ff.
39. Salzman in: Iranian Civilization,
75.
40. Oberling, The Qashqā'i Nomads,
220ff.